

SÖZLÜ GELENEKTEN ELEKTRONİK DÖNEME BİLGELİK DÖNÜŞÜMÜ: İRKIL ATA'DAN ŞAHİN AĞA'YA

**Transformation of Wisdom from Oral Tradition to Electronic Period:
from İrkıl Ata to Şahin Ağa**

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin BARS*

ÖZ

Bilge, Türk kültüründe özel anlam kazanmış bir sözcüktür. Bilge kişiler, toplumların varlık ve devamlarının sağlanmasında, bireyler arasındaki duygu ve düşünce birliğinin oluşumunda önemlidir. Çoğunlukla Türk destanlarında yer bulan bilge insan tipi, bilge devlet adamı tipi kimliği ile de karşımıza çıkar. Bu bilge, bir devlet adamıdır. Türk epik destan geleneğinde Oğuz Kağan'ın Uluğ Türk'ünde prototipini gördüğümüz bilge devlet adamı, Manas'ta Bakay, Dede Korkut'ta Dede Korkut, başka anlatılarda İrkıl Ata, Yuşi Koca gibi örnekler ile karşımıza çıkmaktadır. Medya, kültür değişmelerini yaratan temel bir dinamikdir. Bugün medyanın etkisi altında şekillenmeyen neredeyse hiçbir kültür yoktur. Medya ortamında gerçekçilik ile hayal kurgulanmakta ve paylaşılmaktadır. Modern ve post-modern toplumların kültürel unsurlarının merkezinde medya bulunmaktadır. Bugün kamu ve özel sektör televizyon kanallarında gösterilen pek çok dizide önemli rolleri tiyatro sanatçıları üstlenmektedir. Bu dizilerde sözlü kültür kahramanlarının değiştirilmiş/dönüştürülmüş pek çok örneği sergilenmektedir. Sözlü kültür geleneğinin dönüştürülmüş tiplerinin sunumunda Türk milli kültür unsurlarının aktarılması, halkın düşünce ve hayat şekline konu olan, nesilden nesle aktarılan inanç, bilgi ve uygulamaların korunması, yayılması, zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır. Oğuz Kağan, Bamsı Beyrek, Köroğlu gibi kahramanların yerini elektronik kültür ortamında, Aynalı Tahir, Memoli, Miroğlu ardılları almış; Uluğ Türk, İrkıl Ata ve Dede Korkut gibi bilge kişiler de dönüşümle beraber yerlerini Kuşçu, Ömer Baba, Şahin Ağa gibi post-modern bilgelere bırakmıştır. Televizyon dizileri, elektronik olarak üretilmiş kurmaca bir program olarak işlev ve içerik açısından birinci sözlü kültür ortamından farklıdır. Birinci sözlü kültür döneminin önemli tipi olarak karşımıza çıkan bilge tipi, biçim ve bağlam değişimine bağlı olarak birtakım değişimlere uğramıştır. Sonuç olarak, Türk kültür geleneğinin temel türlerinden olan mit, destan ve halk hikâyesi anlatılarında daha çok karşımıza çıkan bilge tipinde, elektronik dönemde bazı niteliklerini korumakla beraber, bazı değişim, dönüşüm ve yenileşmeler görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Bilge, Sözlü Gelenek, Destan, Medya, Televizyon.

ABSTRACT

Wise is a word that has gained a special meaning in Turkish culture. The wise men are important in ensuring the existence and continuity of societies, in the formation of the emotion and thought union among the individual. The wise man type found mostly in Turkish epics also appears in type of wise statesman. This wise man is a statesman. The wise statesman whose prototype was firstly seen in Uluğ Türk of Oğuz Kağan in Turkish epic tradition also appears in other examples such as Bakay of Manas, Dede Korkut of Dede Korkut, İrkıl Ata and Yuşi Koca in other texts. The media is a fundamental dynamic that creates cultural exchanges. Today there is almost no culture that is not shaped under the influence of the media. Reality and imagination are being created and shared in the media. There is the media at the center of the cultural elements of modern and post-modern societies. Today, in many series of public and private television channels, important roles are undertaken by theater artists. In these series, many modified / transformed examples of heroes of oral culture are exhibited. In the presentation of transformed types of oral tradition, the aim is to transmit the elements of Turkish national culture, safeguard, spread and enrich the beliefs, knowledge and practices, which are the reflections of thought and life of people. Oğuz Kağan, Bamsı Beyrek and Köroğlu have been replaced by Aynalı Tahir, Memoli and Miroğlu. Uluğ Türk, İrkıl Ata and Dede Korkut also transformed their places into post-modern wisdom like Kuşçu, Ömer Baba and Şahin Ağa. Television series are different from the first oral culture environment in terms of function and content, as a program that is produced electronically. The wise type that has come into view as the important type of the first oral culture period, has undergone some changes depending on the form and the change of context. As a result, the wise man type, who appears rather in myths, epics and folk stories which are among the basic types of Turkish culture tradition, underwent a transformation, change and renovation while maintaining some of its qualities.

Key Words

Wisdom, Oral Tradition, Epic, Media, Television.

* Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Bingöl/ Türkiye, mebars@bingol.edu.tr

Giriş

Destanlar, sözlü geleneğe bağlı nazım şeklinde ortaya çıkar. Zaman ve mekân içinde toplumun iradesini yöneten kahraman-bilge şahsiyetlerin menkıbevi/hakiki hayatları etrafında şekillenir. Milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleridir. Halk gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan tarihlere dir. Destanlarda yer alan bilge kişiler de sahip oldukları olağanüstü özellikleriyle içinden çıktıkları toplumların idealize edilmiş tipleridir. Bu nedenle taşıdıkları birçok nitelikle toplumun diğer üyelerinden farklı özellikler gösterirler. Bilge kişilere yüklenen bu özellikler çoğu zaman sembolik bir anlam taşır. Destanlardaki bu bilge kişiler genelde kutsal bir kişiliğe sahiptirler. “Destanlarda sadece yaşamış bir kahraman değil aynı zamanda millet hafızasında idealize edilen tipler de yer almaktadır” (Kurtlu-Koçak, 2016: 876).

Eski Türklerde topluma manevi liderlik yapan, toplumu yönlendiren ve sözü dinlenen, öğüt verici lider bu kişiler zaman içerisinde bazı dönüşümlerle birlikte varlıklarını sürdürmüşlerdir. İlk dönemlerde ak sakallarıyla beliren bu tipler günümüzün sosyo-ekonomik şartlarına bağlı olarak yeni bir fiziksel görünümle karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumda bilge tipinin simgesi olmaya devam etmektedirler. Çalışmamızda Türk toplumunda bilgelik tipinin sözlü kültürden elektronik kültüre geçiş sürecinde geçirdiği değişim/dönüşümler incelenmiştir. Bu bilge kişilerin toplumdaki statüleri, toplumun sıradan fertlerinden ayırt edici özellikleri, kendilerine toplumun bakışı, yaşadıkları toplumdaki rolleri, toplum üzerindeki etkileri gibi hususların bilinmesi geçmiş ile

bugün arasındaki toplumsal-kültürel değişim/dönüşümlerin anlaşılmasında da önemli veriler sunacaktır. Elektronik kültür ortamında yeni Uluğ Türkler, Dede Korkutlar ortaya çıkmakta, ortaya çıkan yeni bilgiler ışığında bilge tipine yeni özellikler eklenmektedir. Elektronik dönemde ortaya çıkan bilge tipinin incelenmesinde televizyon dizilerinde filmin baş kahramanının her zaman yanında olan, ona yol gösteren, âdeta filmin gizli kahramanı olarak karşımıza çıkan tipler değerlendirilmiştir. XX-XXI. yüzyıla has kahramanlık konularını işleyen dizilerdeki bu kişiler sözlü kültür ortamındaki bilgilerden büyük izler taşımakta, onların dönüştürülmüş, yeni çağa uygun hâle getirilmiş tiplerini gözler önüne sermektedir. Edebî eserlerde karşımıza çıkan bir tip, zaman ve mekân değişimlerine bağlı olarak aynı kalmamakta, yenileşmekte, dönüşmekte, zenginleşmektedir.

1. Bilgelik ve Bilge Tipindeki Değişim/Dönüşümler

Bilge, Türk kültüründe özel anlam kazanmış bir sözcüktür. Bilge, bilgili, iyi ahlaklı, olgun, örnek kimse, çok bilen, bildiğini kendisi ve başkaları için en faydalı biçimde kullanan kimsedir. Toplumların varlık ve devamlarının sağlanmasında bireyler arasındaki duygu ve düşünce birliği ne kadar önemli ise toplumun yeniden oluşumunda da bilge kişiler o derece önemlidir. Ancak, bilgelik özelliği, farklı kişilerde farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bilge kişiler toplumun kültürel kodları ve değerleri ile mücehhez bilgi birikimleri ve fikirleriyle toplumsal yapının yeniden şekillenmesinde, millî tarihin oluşturulmasında önemli katkıda bulunan sosyal aktörlerdir. Bu özellikleriyle toplumu şekillendirmektedirler. Bilge kişiler, toplumlarını bir bütün olarak eleştiren ve so-

runlara çözüm üreten, üstün anlama ve kavrama gücüne sahip, ait olduğu toplumun değerleriyle yoğrulmuş kişilerdir (Sinanoğlu 2006: 108).

Bilge, dünya ile uyumlu, kendi kendine yeten, bilinçli yaşayan ve eylemlerini düşünerek yapan kişidir. O, doğru ve akla uygun karar verir. Sadece bilgi edinilerek bilge olunmaz. Bilgelik yolunda önemli olan bilgiyi iyi uygulamak ve hayata geçirebilmektir. Bilge, kendine hâkimdir, erdemlidir ve bildiğini başkaları için de faydalı biçimde kullanandır. Bilge ile bilgin birbirinden farklı anlamlara sahiptir. “Bilge her olaydan ders çıkarıp olayları kendi bilincini artıran araç olarak görürken, bilgin ise olaylara bazen olumsuz anlam yükleyebilmektedir. Bilge kişi faydalı bilgilerin peşinden giden kişidir. Bilge insanlara göre her şey insanın tekâmülü için vardır. Bilge kişi, kötü olaylardan ders alarak olayları kendini geliştirme fırsatına dönüştürür. Kendisine ve diğer insanlara faydalı olan bilgileri taşır. Öncelikle iyi bir insan olmanın yollarını arar” (Yılmaz 2014: 236). Bu yönleriyle bilge, bilginden daha üstün niteliklere sahiptir. Bilge, bilginin hangi amaçla kullanılacağını bilendir. Bilgelik, bilginin mantık ve deneyimle bütünleştirilmiş şeklini ifade eder. Bilge, dünyanın nereden gelip nereye gittiğini, insanın dünyadaki konumu ve bir toplumsal varlık olarak davranışları üzerinde düşünür. Bunun sonucunda insanın kendisi, içinde yaşadığı dünya ve toplum hakkında bilinçli olmasını sağlar. Bilgelikte sezgi çok önemlidir. Bilge kişi, olayların önceden nasıl olabileceğini sezebilen kişidir. Bilge, olayları ve durumları geniş bir bakış açısıyla yorumlayabilme özelliğine sahiptir.

Felsefenin ilk adı da bilgeliktir. Bilgelik, Tanrısal bir niteliktir ve

Tanrı'ya özgüdür. Bilge insan bilgiyi iyi, doğru ve güzele yönelik olarak kullanabilen kişidir. Bu anlamda bilge insanların sayısının artması, toplumun gelişmesini sağlar. Türk tarihinde bilge olarak niteleyebileceğimiz çok kişi vardır. Bu bilgiler, Türk devletlerinin kuruluşunda, Türk medeniyetinin çeşitlenmesinde, zenginleşmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. Bu bilgiler fikirleriyle birlik bağlarımızı güçlendirmişler, bizi geniş bir coğrafyada büyük bir millet yapmayı başarmışlardır. Bilge kavramı, bilgi ile erdemin bir arada bulunduğu kişiyi ifade eder. Bilge, kimsenin bilmediğini bilen ve kimsenin düşünemediğini düşünen kişidir.

Bilge kişi, sıradan insanın düşüncesinden farklı bir düşünme yetisine sahiptir. O, bilgiye bir üst düzlemde bakar, bilgiler arasında bağ kurar. Çok bilgili olmak, bilge olmak anlamına gelmemektedir. Aynı biçimde herhangi bir eğitim kurumunda eğitim alınarak da bilge olunmamaktadır. Bilgelik, beklenmedik bir durumda, herhangi bir eğitim almış ya da almamış kişide görülebilmektedir. Bilge, olaylar hakkında derin ve sistematik bir şekilde düşünen, konuşan ve hareket eden kişidir. “... bilgeliğin yaşla artmadığı; deneyimlerinden faydalanabilen, yenilikçi gençlerin de bilge olabileceği söylenebilir. Bilgelik akıl ile şekillenmekte ve dolayısıyla da ne gençlikle ne de yaşlılıkla ilişkili bir olgu olarak kabul edilmelidir” (Kaygısız 2013: 131).

Bilge toplumun baş edemediği sorunların üstesinden gelen kişidir. Tamay, Basat'ın Tepegözü öldürmesindeki ana nedenlerden biri olarak Basat'ın bilgeliği olduğunu belirterek şu düşünceleri öne sürer: “Saf, arı ve bilge insan ile dokunulmazlık büyüyle donatılmış olsalar da “hilkat ga-

ribesi”, “ne idüğü belirsiz”, “arasatta kalmıs” (insandan olma) insansuların arasında yaşanabilecek bir çatışmada -“tohum” ve “döl”, yani, asalet; tohumun yatağı, yani, toprak ve yetiştirme tarzı anlamında eğitimle kazanılan güç; ve “bilgi”, yani, öğretim ve öğretmen ile kazanılan bilgelik” unsurlarının belirleyiciliğiyle- zaferin, her zaman, evrenin bilinci, “asil, güçlü ve bilge insan”ın olacağı fikri üzerinde yoğunlaşacaktır” (Tamay 2009: 165).

Sözlü kültür ürünlerinden destanlarda, devlet mekanizmasının yapılanışında önemli roller oynayan bilge insan tipleri bulunmaktadır. Türk destanlarında yer bulan bilge insan tipi, bilge devlet adamı tipi kimliği ile de karşımıza çıkar. Bu bilge, bir devlet adamıdır. Türk epik destan geleneğinde Oğuz Kağan’ın Uluğ Türk’ünde ilk prototipini gördüğümüz bilge devlet adamı, Manas’ta Bakay, Dede Korkut’ta Dede Korkut, başka anlatılarda İrkıl Ata, Yuşi Koca gibi örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Akılcılığın sembolü olarak görülen bilge devlet adamı, destan kahramanlarının kararlarını verirken danıştığı bir oto-kontrol sistemi olma özelliği de gösterir. Toplumsal ve sosyal çerçeve içerisinde destanlarda bilge tipi ‘aksakallı’, ‘ata’, ‘hoca’, ‘koca’, ‘dede’ gibi isimlerle anılır. “Türk devlet düzeninde han ya da beylerin yanında akıl veren, devlet yönetiminde etkin rol alan ak sakal ve bilge kişiler her zaman olagelmıştır. Oğuz’un yanında da töre ve tanrısallığın temsilcisi, hakan ya da beyin manevi dayanağı olan bilge bir insan yer almaktadır: Uluğ Türk. O, Osman Gâzi’nin cihan devletini kuracağını müjdeleyen, kutsal rüyayı yorumlayan ve Osman Gâzi’nin manevi yönünü dengeleyen, töre ve tanrısallı-

ğın kontrolörü olan Şeyh Edebalı’nın prototipidir” (Aça 2000: 12, Avcı 2012: 142’den).

Bu bilge tipler, aslında Türk tarihinde örneklerine çokça rastladığımız Bilge Kağan, Tonyukuk, Alparslan, Nizamülmülk, Akşemseddin gibi şahsiyetlerin destana yansıtılmasıdır. Türk destanlarında rastladığımız bilge devlet adamları akıl ve akılcılığın birer sembolüdür. Devleti oluşturan ve yöneten mekanizmanın en tepesinde yer alan destan kahramanı, toplumun bilgi ve görgüsünden yararlandığı, kararlarındaki tutarlılığa göre hareket ettiği bilge kişiye saygı duymakta, devlet idaresini âdeta onunla paylaşmaktadır. Destan kahramanları olağanüstü güçler taşımakta ve bunların belli bir misyonu bulunmaktadır. Bilge devlet adamına danışmak, destan kahramanında oto-kontrol sistemini oluşturmaktadır. Bu aksakallılar, danışmanlık kurumunun da öncülleridir. Destan kahramanı, tecrübe ve uzmanlığa değer verir. Ergenekon Destanı’nda demir dağı bulup eriten demirci ile Oğuz Kağan Destanı’nda kağnyı icat eden kişiler şahıslarında uzmanlık ve bilgelik özelliğini taşırlar. Destan kahramanının yanında bulunan bilge kişi, bilgi, görgü ve uzmanlıkları sayesinde görüşlerine saygı duyulur. Destan kahramanının arkadaşları yanında içlerinde bilge devlet adamının da bulunduğu, ona gönülden inanan bir grup vardır (Çobanoğlu 2003: 106-107).

İrkıl Ata Türk töre ve ayinlerini ilk koyan bilgedir. O, bir Türk bilgesidir. Yakut Türklerinde ve Orhun Türk kültür tesirinde kalmış Buryatlarda, İrkıl kültü bugüne kadar yaşamaya devam etmiştir. Yakut inançlarında anlatılan bir menkıbeye göre, ilk kamin adı An Argıl’dır. An Argıl pek

güçlü bir kamdır. Ölülerini diriltir, körlerin gözlerini açar. Tanrılar Tanrısı onun şanını işitip yanına çağırır ve bu gücünü hangi tanrıdan aldığını sorar. An Argıl her işi kendi gücüyle yaptığını, hiçbir tanrıyı tanımadığını söyler. Tanrılar Tanrısı buna kızar ve onu ateşe atar. Ateşin içinde teni dağılır. Bir parçası dağa çıkar, kurbağa kılığına girer. Büyük kamlar bu kurbağadan türemişlerdir. Buryatlarda Irgıl Böge Kültü vardı. Onun adına yapılan ongunun yanında ırlar ırlarlar, Irgıl Böge'yi böylece anarlar (İnan 1998: 196). İrkil sözü ırk-kökünden gelmektedir. Divânü Lugâti't-Türk'te "ırg" şeklinde geçen kelime "gaipten haber vermek, kehanetlerde bulunmak, saklı olanı ifşa etmek", "ırglamak" kelimesi ise "kehanette bulunmak" (Kaşgârlı Mahmûd 2005: 281-282) anlamlarında geçmektedir. Yakutçada ırala- kelimesi işi olmadan önce sezmek ve fal açma anlamlarındadır. Bütün doğu Türkçesinde tali manasına ırs sözü kullanılır. İrs sözü Türk ağızlarında türkü, şarkı manasına gelir, tarih öncesi dönemlerde ilahi, tanrıların sesleri anlamında kullanılmıştır (İnan 1998: 197). "Bilindiği üzere Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'ın yanındaki bilge şahsiyetin ismi "İrkil Ata"dır. "İrkil" adının "ırk"la yani fallı ilgili olduğu düşünüldüğünde Türk kültüründe kehanet ve falın çok eskiye dayandığı, destan dönemine kadar gittiği görülecektir" (Alkan 2012: 691).

Oğuz Kağan destanında yer alan Uluğ Türk, bilge tipinin destanlarda görülen ilk şahsiyetidir. Uluğ Türk, Türklerin ilk ataları hakkındaki mitolojik düşüncelerinin canlı bir örneğidir. Alpamiş Destanı'nın Özbek varyantında bilge tipi *Şahimerdan Pir*'dir. Manas Destanı'nın bilgeleri Acı Bay, Han Koca'dır. Hakas destanı olan ve başkahramanın kadın olma-

sı bakımından anaerkil dönemi akla getiren Altın Arığ Destanı'nda bilge adam tipi Altın Arığ ve Huu İney'dir. Bu bilgiler, yurdu koruyan, halkta bilmediği olmayan, halkın kendisine danıştığı ve onun sayesinde yurdu yağmalanmayan kişilerdir (Esirgen 2007: 75). Bir Altay destanı olan Er Samır'da bilge adam tipini, yaşlı bir kadında görmekteyiz.

Bir söylenceye göre Dede Korkut'un annesi Kıpçak asıllıdır. Annesi, Dede Korkut'u karnında üç yıl boyunca taşımıştır. Destan kahramanlarının ana rahminde kalma süreleri normal insanlardan farklıdır. Manas annesinin karnında 10 ay kalmıştır. Almanbet 12 ayda dünyaya gelir. Burada ise Dede korkut 36 ay anne karnında kalmıştır. Bazı Kazak kaynakları Dede Korkut'un mezarda doğduğunu yazar (Alptekin 1998: 643). Mağarayı kutsallaştırma, mağaradaki eşyaya saygı gösterme, eski Türk boylarının gelenekleri arasında yer almaktaydı. Destanlarda da karşımıza çıkan mağarada veya mezarda doğan kahramanlarda görülen olağanüstü gücü burada Dede Korkut'ta görmekteyiz. Dede Korkut, döneminin düşünürü, bilgini, evliyasıdır. Sağlığında pek çok derde çare olmuş, ölümünden sonra da insanlara yardıma devam etmiştir. Korkut Ata, evliya, bilge, küğün piri, ozan kimliklidir. O, halkın manevî babası, millî şairi, filozofudur. Adındaki; "kor" alevinin bir sembolü olmasının yanında "kut, ruh, can, nefes" anlamlarına gelir. Korkut ateşin ruhudur. Kazak-Kırgızlarda sevgilinin gözleri Korkut tarafından yakılan bir şema gibi parlaktır (Aydemir 2010: 8).

Türk destanlarında kahramanın ve kahramanın temsil ettiği toplumun akıl danıştığı bilge tipi, önemli bir yardımcı kahramandır. "Oğuz Destanı'nda gök börü başkahramanla

konuşarak ordunun önünde gideceğini, yol göstereceğini söyler. Dede Korkut, destanlarda daha sonraki dönemlerde işlevini kaybetmiş mitolojik yardımcı kahraman gök börünün rolünü sosyal bir kompozisyon içinde yerine getirmektedir. Bir diğer ifadeyle mitolojik yardımcı kahraman, yol göstericilik rolünü dinî-İslami kimliğe büründürülmüş kahramana devretmektedir” (Köksel 2012: 77). Destanların protipi sayılan ad koyma geçidinde, ad koyan ve kutlu dualar eden Dede Korkut’un yerini, yerleşik dönem eserlerinde deriş, pir almıştır. Dileği ve duası gerçek olan, Oğuz zor durumda kalınca ortaya çıkan, Oğuz’u kurtaran odur. Yiğitlerin başarısındaki sırrın kaynağı, onun ad verme sırasında söylediği dualardır. Oğuzların saadeti, kutlu hayatı onun duası sayesinde olur. Mitolojik arketipini Uluğ Türk’te gördüğümüz Dede Korkut, sade bir yardımcı kahraman değil, efsaneleşmiş bir kahraman, ozanların piri, kopuzun mucidi, şaman, evliya, hikâye anlatıcısı, hekim, bilgindir. Dede Korkut, hâkimiyeti elinde toplar, yönlendirici ve kurtarıcı değerler bütünü simgeler. Dede Korkut’un kopuzunda da kendisi gibi bir kutsiyet vardır. Dede Korkut’un kopuzu, iyiliği, güzel dilekleri işleyen bir bilginin dilidir. Dede Korkut kökü İslamiyet öncesine dayanan, İslamiyet öncesi adıyla şaman, İslamiyet sonrası adıyla veli tipinin bir örneğidir (Özkan 1994: 68).

Özdemir, Nasreddin Hoca örneğinden yola çıkarak bilgelik ile eleştirel düşünce ve mizah arasındaki yakın ilişkiye şu cümlelerle dikkat çeker: “Yaşamı mizahi açıdan yorumlama, bilgeliğin temel göstergelerindedir. Gerçekte kişiyi bilgeleştiren mizahtır. Yapay ciddiyetin verimsizliğinin farkında olan gerçek bilim insanlarının yaşam karşısında mizahi bir üslup

taınmaları da bundandır. Olumlu ve var edici eleştirel düşünce ve dolaşısıyla mizah, bir bakıma bilimde ve yaşamda ulaşılacak erdemlik seviyesini ortaya koyar” (Özdemir 2010: 31-32). Hoca’nın bilgelik özelliğine Ölçer Özünel’in çalışmasında (2008: 27) da rastlanır. Aynı yapı, Türk bilgeliğinin farklı biçimlerini meydana getiren halk tiyatrosu, mizah edebiyatı, mizah dergiciliği, mizah temelli sinema ve televizyon yapım ve yayıncılığı geleneklerinde de geçerlidir.

Medya, kültür değişmelerini yaratan temel bir dinamiktir. Bugün medyanın etkisi altında şekillenmeyen neredeyse hiçbir kültür yoktur. Medya ortamında gerçekçilik ile hayal kurgulanmakta ve paylaşılmaktadır. Modern ve post-modern toplumların kültürel unsularının merkezinde medya bulunmaktadır. Günümüzün her türlü kültür teorisi ve yaklaşımı, medya teorilerinden beslenmektedir. Türk televizyon kanallarında haber, müzik, eğlence, spor, drama, eğitim gibi konuların yanında kültür programlarına da yer verilmektedir. Bugün kamu ve özel sektör televizyon kanallarında gösterilen pek çok dizide önemli rolleri tiyatro sanatçıları üstlenmektedir. Bu dizilerde sözlü kültür kahramanlarının değiştirilmiş/dönüştürülmüş pek çok örneği sergilenmektedir. Sözlü kültür geleneğinin dönüştürülmüş tiplerinin sunumunda Türk millî kültür unsurlarının aktarılması, halkın düşünce ve hayat şekline konu olan, nesilden nesile aktarılan inanç, bilgi ve uygulamaların korunması, yayılması, zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu tür yapımlar, edebî eserlerin tanıtılması, millî kültür etrafında bütünleşme, Türk halk hikâyeleri, destanları, masalları, atasözleri, fıkraları gibi halk edebiyatı ürünlerinin tanıtılması, yazar, şair ve yazarların yeni ku-

şaklara aktarılması, yeni kuşaklara sevdirilmesi, Türk edebiyatının dünya edebiyatı içindeki yer ve etkisinin belirtilmesi, Türk halk temaşa sanatının ve ünlü sanatçılarının tanıtılmasına, gençlerin ve çocukların tiyatroyu sevmesine büyük katkılar sağlayacaktır.

“Türk televizyon kanallarında, sadece yazılı edebiyatın değil sözlü edebiyatın önemli kişi ve eserleriyle de ilgili programlar yayımlanmış ve yayımlanmaktadır. TRT tarafından yayımlanan ‘Dede Korkut çizgi filmi (Mayıs 1988) ve daha sonra Dede Korkut dizisi (2007), Köroğlu Destanı (10 Bölümlük, 1991), Anadolu Masalları (1999), Masal Çiftliği (2000)’ bu türden yapımlardır. Yine ‘Aliş ile Zeynep’, TRT’nin 1985 yılında bir Rumeli türküsünden hareketle yaptığı ve yayımladığı dönemde oldukça ilgi gören bir yapımdır” (Özdemir 2012: 299). Televizyonlar, Ramazan ayı boyunca Mevlana, Yunus Emre gibi Türk tasavvuf edebiyatının önemli şahsiyetleri ile kent soylu geleneksel tiyatro ürünlerini tanıtıcı programlar yapmaktadırlar. Sırlar Kapısı, Kalp Gözü türü yapımlar birincil sözlü kültürün efsane ve menkıbe türü kapsamındaki ürünlerinin yeni bağlama uyarlanmalarıdır. Bu tür ürünlerde bilinmezlik olduğu sürece hem basılı hem de görsel basında beğenilmeye devam edecektir. Bunlara rağmen özellikle 1990 sonrasında özel televizyon kanallarının da faaliyete başlamasıyla beraber yerlilik/yerellik etkinliğini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Genelde medya özelde de televizyon kanalları farklı kahraman tiplerini yaratmıştır. Oğuz Kağan, Bamsı Beyrek, Köroğlu gibi kahramanların yerini elektronik kültür ortamındaki ardılları almıştır. Aynalı Tahir, Memoli, Miroğlu, gibi

tipler medya merkezli alp/alperen tipten post-modern delikanlılığa dönüşümün örnekleridir.

Türk sözlü kültür ortamında pek çok ürün önce matbu, sonra radyo, televizyon ve internet yayıncılığında dönüştürülerek değerlendirilmiştir. Türk tiyatrosunun unutulmaz sanatçısı Adile Naşit, televizyonla yetişen yeni kuşağın masal anası olmuştur. Elektronik kültürün masal anası olarak Adile Naşit, Türk ve Dünya masal belleğinde yer alan birçok masalın yeni kuşak tarafından sevilmesini sağlamıştır. Buna karşın masal dedesi Rüştü Asyalı’nın “Bir Varmış Bir Yokmuş” (2005) adlı televizyon programında annelerinin kendilerine gösteri sanatından da yararlanarak anlattığı masalları izleyicilerine sunmuştur. Bu ve benzeri programlar sözlü kültür geleneğinin, sözlü edebiyatın türlerinin televizyon bağlamında yaşatılmaya devam ettiğini göstermektedir. Nasıl, Oğuz Kağan, Bamsı Beyrek, Köroğlu gibi kahramanların yerini elektronik kültür ortamında, Aynalı Tahir, Memoli, Miroğlu ardılları almışsa; Uluğ Türk, Irkıl Ata ve Dede Korkut gibi bilge kişiler de dönüşümle beraber yerlerini Kuşçu, Ömer Baba, Şahin Ağa gibi post-modern bilgelere bırakmıştır.

Osman Sınav’ın yönetmenliğini yaptığı, 1998-2002 yılları arasında televizyonda yayınlanan “Deliyürek” dizisinin başaktörü Yusuf Miroğlu (Kenan İmirzahoğlu)’nun bilgisi Kuşçu (Emin Gürsoy)’dur. Kuşçu, Yusuf Miroğlu’nun en yakınındaki kişidir. Yusuf, başı her sıkıştığında ona danışır. Onunla konuşması, hayatındaki sıkıntılarını ona unutturur. Yusuf’un yaptığı yanlışlarda en sert eleştiriye Kuşçu’dan alır. Kuşçu, Yusuf’u yanlışlara karşı uyarır. Yusuf, su verilmemiş bir demirdir. Kuşçu, Yusuf’un suyu-

dur. Kuşçu, bir binanın çatı katında, küçük bir kulübede hayatını sürdürür. Yaşadığı kulübenin elektriği dahi yoktur. Gaz lambasıyla kulübesini aydınlatır. Üzerinde sıradan insanların giysileri vardır. Eski elbiselerini yamalayıp giyer. Son derece mütevazı bir hayata sahiptir. Dünyanın hiçbir malına, mevkiine değer vermez. Simitle çay, onun temel besinidir. Maddeden çok fakir ancak manen çok zengindir. O, mana âleminin sultanıdır. Bu sultanlık, maddi âlemden geçmekle elde edilmiştir. Kuşçu, nefesine hakimdir, dışarıdan bakınca pek de akıllı görünmez. Kuşçu, sadece Yusuf'un değil, başı sıkışan herkesin yardımına koşar, onlara yol gösterir. Son derece soğukkanlıdır. Hangi olayla karşılaşarsa karşılaşsın durumları olduğu gibi kabul eder, çözüm yollarını arar. Kendisine adını soran polisler Hızır İlyas adını verir, babası Adem, annesi Havva'dır. Doğum yeri Kalubela'dır. Kendisi Hızır ile İlyas gibi her dar da kalana yardım eden, Adem ile Havva'nın çocuklarından biridir. Temelde bütün insanları, kardeşi olarak görür. Onun nerede bulunduğu da önemi yoktur. Tüm yaşadıklarını doğal görür, dünyadan bir beklentisi yoktur. Mutluluk/mutsuzluk onun için birdir. Sadece Yusuf'u değil, Yusuf'un etrafındakileri de şekillendiren, yoğuran odur. Gönünde derin bir aşk vardır. Kuşçu, aşkın sırrının peşindedir. Yunus Emre misali, aşkı her şeyden değerli görür. Kuşçu'nun kimsesi yoktur, bir akrabaya, aileye sahip değildir. Kaybetmekten korktuğu hiçbir şeye sahip değildir. O, sanki dünyaya sadece insanlara yardım etmek, yol göstermek, onların sıkıntılarına çözüm bulmak için gelmiştir. Kuşçu, dostlarının sırlarının hepsini bilir ancak bu sırları kimseye açmaz. Yeri gelir bir hayat kadınının hayatını kur-

tarır, yeri gelir bir sarhoşun elinden tutar. İnsanlar arasında hiçbir fark görmez. İnsanları sınıflara, zümrelere ayırmaz. Olacakları önceden sezer. İki kişi oturmalarına rağmen üç bardak çay doldurur. Doldurduğu üçüncü bardağın sahibi anında yanlarına gelir. Derin bir sezgi sahibidir. XXI. yüzyılın elektronik çağının bilicisidir o. Kuşçu, kendisine danışan kişilere yol gösterirken halk anlatılarından, çeşitli dinî hikâyelerden de yararlanır. Habil ile Habil'den, Hz. Ali'nin sözlerinden, Kaf Dağı'ndan, masallardan, Nasreddin Hoca'dan, halk türkülerinden, Musa-Hızır kıssasından vs. örnekler verir. Kuşçu insanları öldürmekten vazgeçirmeye, yaşatmaya çalışan bir bilgedir. Bütün meselelerde danışılan en güvenilir mercidir.

Osman Sınav tarafından yönetilen diğer bir dizi de "Kurtlar Vadisi" dizisidir. 2003-2016 yılları arasında çeşitli kanallarda yayınlanan dizinin başaktörü Polat Alemdar (Necati Şaşmaz)'dır. Dizideki tüm olaylar Polat Alemdar etrafında döner. Dizide Polat Alemdar'ın babası rolündeki Ömer Baba (Emin Olcay) karakteri bilge kişi tipiyle karşımıza çıkmaktadır. Ömer Baba, emekli bir din görevlisidir. Emekli olduktan sonra, küçük işyerinde ebru sanatıyla zamanını değerlendirmektedir. Karısıyla birlikte mütevazı bir hayat yaşamaktadır. Yumuşak tabiatlıdır. Polat'ın her sıkıştığında başvurduğu ilk yer Ömer Baba'nın küçük dükkânıdır. Namaz kılar, Kur'an-ı Kerim okur. Hikmet sahibidir. Kur'an-ı Kerim'den, hadislerden, hikmetli sözlerden örnekler sunar. O, âdeti günümüzün Korkut Ata'sıdır. Bütün inançlara saygı gösteren Ömer Baba'nın tahammül edemediği tek şey, gönül kırmaktır. Dizinin ikinci bilgisi/delisi olan Deli Hikmet'i tek dizginleyen kişi Ömer Baba'dır. Bu

tavriyla bilgelerin bilgisi konumundadır. Deli Hikmet sürekli okuyan, araştıran ancak asabi bir karakterdir. Deli Hikmet, okuyup da anlamadığı hikmetlerin sırrını anlamak için Ömer Baba'ya gelir. Bu sırların anahtarlarını Ömer Baba taşır. Deli Hikmet'in sorunlarına basit ama net çözümler sunar. Ömer Baba, Polat'ın karanlığını aydınlatan bir ışıktır. Polat'ın gizli gücüdür. Polat'ın sırlarının sahibidir. Polat'ın aklını başına getiren, onu dizginleyen, onu avutan, onu eleştiren kişidir. Ömer Baba Polat'ın öteki yarısıdır. Küçük dükkânında ebru sanatını nakşederken, yorulduğunda dinlenmek için eline aldığı neyi, ruhlara esenlik verir. Ney, burada Korkut Ata'nın kopuzunun işlevini yüklenir. Hem Polat hem de izleyiciler, Ömer Baba'nın ney çalışıyla farklı dünyalara kapı aralar. Ömer Baba'nın neyi de Korkut Ata'nın kopuzu gibi kutsaldır. Ömer Baba, her ney çalışından sonra, onu öperek yerine koyar. Polat'a yol gösterirken halk kültürü unsurlarından sıkça yararlanır. Süleyman Peygamber, Musa ve Hızır kıssasından, çeşitli efsanelerden, hikâyelerden, Mevlana ile Şems'ten vs. örnekler verir. Dizide İslam açısından tartışılabilir birçok konu, Ömer Baba etrafında tartışılır; onun üzerinden izleyicilere çeşitli mesajlar verilir. Ömer Baba da Kuşçu gibi aşkı tüm olayların merkezine yerleştirir. İlahi aşk, insanın Müslümanlığı yaşama gayesidir. Ömer Baba'nın gözünde dünyanın bir değeri yoktur. O, dünyaya bir misafirmiş gibi bakar. Etrafına da bu mesajı verir. Ömer Baba, güçlü bir sezgiye de sahiptir. Bazen, Polat'ın kendisine ihtiyacı olduğunu hisseder. Polat'ın gelmesini beklemez, kendisi onun yanına gider, hikmetli sözlerle yolunu aydınlatır, gönlünü ferahlatır. Polat da Ömer Baba'nın varlığından güç

alır. Onun gösterdiği yolda yürümekte tereddüt etmez. Dışarıdan Polat'ın yaptığı işlere hiç karışmıyormuş gibi bir izlenim bırakmasına rağmen Ömer Baba, Polat Alemdar'ın arkasındaki gerçek güçtür.

2015 yılında yayıma giren ve 2017 itibariyle yayımı devam eden "Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz" dizisinin yönetmeni Onur Tan'dır. Filmin başaktörü Hızır Çakırbeyli rolündeki Oktay Kaynarca'dır. Filmde bilge tipi olarak karşımıza Şahin Ağa karakteriyle devlet tiyatrosunun usta ismi Turgay Tanülkü çıkmaktadır. Dizide Şahin Ağa, herkesin hürmet gösterdiği, sözünü dinlediği bir kişidir. Şahin Ağa, 20 yıl hapiste yatmıştır. O, Hızır'ın en iyi dostudur. Hızır, başı her sıkıştığında onun kapısını çalar, ondan öğüt alır. Onun fikirlerine saygı duyan Hızır, bazen kendi bildiğini yapmaktan da geri kalmaz. Ancak Şahin Ağa'yı dinlemediği her olayda, başı tekrar derde girer. Şahin Ağa, Hızır'ı Hızır yapandır. Şahin Ağa, düşündüğünü eğip bükmeden cesurca karşısındakine söyler. Hızır'ın temkinli olduğu durumlarda Hızır'ın dili olur, konuşur. Bilgece sözleri bazen etrafındakiler tarafından ilk anda anlaşılmaz. Olaylar geliştikten sonra Şahin Ağa'nın söyledikleri hatırlanır. Şahin Ağa, olacakları önceden sezer, buna göre Hızır'a yol gösterir. Hızır'ın kardeşi İlyas'ı çoğu kez dizginleyen abisi Hızır ile beraber Şahin Ağa'dır. Şahin Ağa, Çakırbeyli ailesinin dayanağıdır, onları yaşatan akıldır, bilgidir. Çakırbeyli ailesi karanlığa düştüğünde, onların ışığıdır. Şahin Ağa, başına gelebilecek her türlü felakete de hazırdır. Her olanı kabullenme tabiatında vardır. İsyan etmez, şikâyet etmez, ağlamaz, sızlamaz. O ait olduğu, birlikte yaşadığı topluluğa rehber olmak için vardır. Hızır, atacağı her kritik adım

da mutlaka Şahin Ağa'nın fikrini alır. Şahin Ağa da diğer bilge tiplerde görülen dünyaya meyletmeme özelliğine sahiptir. Dünyanın malına, mülküne değer vermez. Fakirlerin, düşkünlere de en büyük yardımcısıdır. Bu özellikleri, yaşadığı mahallede, kendisine bir ermiş, evliya gözüyle bakılmasını sağlar. Gittiği her yerde büyük bir hürmet ve sevgiyle karşılanır. Bu hürmet, korkudan değil, sevgidendir. Şahin Ağa'nın hiç kimseden korkusu yoktur. Onun korktuğu da sevdiği de Allah'tır. Şahin Ağa, Hızır'ın kaybolmuş umududur. Hızır, her umudunu kaybettiğinde ona bir çıkış yolu bulur. Şahin Ağa, bazen anlatmak istediğini susarak, bazen konuşarak anlatır. Acı çeken Hızır'ın acısı, Şahin Ağa'nın rehberliğinde diner. Onun nasihatleri, Hızır'ı her geçen gün daha da güçlü kılar, büyütür. O, Hızır'ın gizli gücüdür. Hızır, hiç anlatmadığı sırlarını Şahin Ağa'ya açar. Bu yönüyle Hızır'ı en iyi tanıyan da odur. Şahin Ağa, yukarıda anlatılan çeşitli özellikleriyle, Kuşçu ve Ömer Baba'yla ortak karakterlerin temsilcisidir. Onların üçü de XXI. asrın Uluğ Türkleri, Irkıl Hocası, Korkut Atalarıdır. Elektronik çağın, Ong'un ifadesiyle "ikincil sözlü kültür" (Ong, 15: 2012)'ün, bilgeleri de toplumsal koşulların doğurduğu dönüşümün bir sonucu olarak tıpsal dönüşümleriyle beraber var olan Kuşçulardır, Ömer Babalardır, Şahin Ağalardır.

2. Sonuç

Bilgeler, destanların önemli bir unsuru olmuştur. Türk epik destanlarında bilgiye verilen değer, bilge kişilerin şahsında gösterilmiştir. Destanlardaki bilge tipi, her zorluğu çözebilme gücüne sahiptir. Bilge, önderlere yol gösteren kişidir. Uzun ömürlü olmak, ilahî sezgilere sahip olmak, devlet düzeninin gelişmesinde etkileri olmak gibi özelliklere sahip bilge,

aynı zamanda danışılan kişidir. Bu özelliklere sahip bilge kişilere, sadece destanlarda değil, tarihî belgelerde de rastlanmaktadır.

Medya, son dönemlerin kültür değişmelerini yaratan en temel dinamiği durumundadır. Tüm kültürler medya ile birlikte yaratılır hâle gelmiştir. Gerçeklik ile hayal medya aracılığıyla kurgulanmıştır. Televizyon da bu kültür değişmelerini sağlayan en önemli medya araçlarından biridir. Televizyonların izleyici kitleleri, diğer kültür tüketicilerinden hem nitelik hem de nicelik olarak farklılık göstermektedir. Günümüzün kültürel değerleri medya ile birlikte değerlendirilmelidir. Edebiyatı medya dünyasından ayrı düşünmek, mümkün değildir. Halk kültürü unsurları, değişen koşullar içerisinde şekil değiştirmiştir. Bu kültürel unsurların aktarımını, değişim olmadan yapmak mümkün değildir. Televizyon içindeki tipler de farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Televizyon dizileri, elektronik olarak üretilmiş kurmaca bir program olarak, işlev ve içerik açısından birinci sözlü kültür ortamından farklıdır. Birinci sözlü kültür döneminin önemli tipi olarak karşımıza çıkan bilge tipi, biçim ve bağlam değişimine bağlı olarak birtakım değişimlere uğramıştır. Televizyonlar aracılığıyla çok farklı şahsiyet ve eserler izleyicilere tanıtılırken, bunlarda değişim/dönüşümler görülmüştür. Bu durum kültürün dinamik ve canlı olmasının temel sonucudur.

Sözlü gelenekte töre ve ayinleri yöneten, tanrısallığın temsilcisi, bazen devlet adamı olma vasfını da taşıyan, han ya da beylerin yanında akıl veren, devlet yönetiminde etkin rol alan, kahramanın temsil ettiği toplumun akıl danıştığı, dileği ve duası gerçek olan, zor durumlarda ortaya çıkan, toplumun manevi dayanağı olan ak sakal

ve bilge kişiler elektronik kültür ortamında bu vasıflarının bazılarını kaybetmişlerdir. Elektronik çağın bilgele-ri artık tanrısallığın temsilcisi, töre ve ayınların yöneticisi değildirler. Elektronik kültür ortamında devlet adamlığı vasfını da büyük ölçüde yitiren bu kişiler, bunun yanında devletlerine bağlılıklarını her fırsatta dile getirmiş, kahramanların yanında almalarının bir nedeni de devletlerinin bekasını sağlamak olmuştur. Sözlü kültürün kutsallık örtüsünü üzerinden atan bu kişiler, toplum içindeki saygınlıklarını korumaya devam etmektedir. Elektronik kültürün bilgilerinin, dünyaya değer vermemeleri, güçlü sezgileriyle olacakları önceden bilmeleri, mazlumların yanında olmaları, yumuşak tabiatları, kahramanları kontrol etmelerindeki becerileri, her türlü olay karşısındaki soğukkanlı tavırlarıyla toplum üzerindeki etkileri güçlü biçimde sürmektedir. Hâlâ bu kişilerin söylediklerini yapmama, kahramanların hayatlarında çeşitli sorunlar meydana getirmektedir. Günümüzün bilgeleri geçmişte olduğu gibi kahramanların en büyük yardımcılarıdır. Sonuç olarak, Türk kültür geleneğinin temel türlerinden olan mit/destan/halk hikâyesi vb. anlatılarda daha çok karşımıza çıkan bilge tipinde, elektronik dönemde birçok niteliklerini korumakla beraber, birtakım değişim/dönüşüm/yenileşmeler görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkan, Mustafa. "Millî Kütüphane 2727 Numaralı Mecmû'a'da Kayıtlı Manzum Bir Melheme". *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turcic* 7/4 (Yaz 2012): 689-709.
- Alptekin, Ali Berat. "Kazakistan Kaynaklarına Göre Dede Korkut'un Doğumu". *Türk Dün-yası Dil ve Edebiyat Dergisi* 6 (1998): 639-645.

- Avcı, İsmail. "Mesneviden Hikâyeye İskender-i Zülkarneyn: Doğum, Ad Verme, Hükümdarlık". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 61 (2012): 131-150.
- Aydemir, Adem. "Dede Korkut Oğuzları'ndaki Kam Oğullarına Dair". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 189 (2010): 185-204.
- Bang, W; R. Rahmeti Arat. *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Hülbe Yayınları, 1936.
- Çobanoğlu, Özkul. *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- Esirgen, Bilge. "Türk Destanlarında Bilge Adam Tipi Üzerine Bir İnceleme." *Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli Üniversitesi, 2007.
- İnan, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler I*. C. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Kaşgârlı Mahmûd. *Divânü Lugâti't-Türk*. (çev. uyr. der. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser). İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- Kaygısız, Esra G. *Örgütsel Bilgeliliğin Yaratılmasında Dönüşümsel Liderliğin Rolü Üzerine Bir Çalışma*. Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.
- Köksel, Behiye. "Dede Korkut Kitabı'nda Dini-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi". *TSA*, 1 (Nisan 2012): 73-88.
- Kurtlu, Yasemin ve Büşra, Koçak. "Oğuz Kağan Destanı'nda Hükümdar Tasarımı". A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56 (Bahar 2016): 875-901.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlük Teknolojileşmesi* (çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Ölçer Özünel, Evrim. "Hoca Nasrettin, Kahraman mı Anti-Kahraman mı, Hilebaz mı, Bilge mi?". *Millî Folklor*, 78 (Yaz 2008): 22-27.
- Özdemir, Nebi. "Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca". *Millî Folklor*, 87 (Güz 2010): 27-40.
- Özdemir, Nebi. *Medya, Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Özkan, Nevzat. "Dede Korkut Kitabında Dini-Tasavvufi Unsurlar". *Millî Folklor*, 21 (Bahar 1994): 67-73.
- Sinanoğlu, A. Faruk. "Atatürk'ün Kişiliğinde Bilgelik Vasfının Tezahürü ve Toplum Hayatına Yansımaları". *AÜYFD* 47/1 (2006): 107-122.
- Tamay, Sedat. "Basat'ın Salet, Güç ve Bilgeliliğin Zaferi". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX/1 (2009): 161-171.
- Yılmaz, Salih. "Türk Mitolojisinde Bilgelik Kavramı". *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir. Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). 233-251.